

BARĂCILE SOLDAȚILOR ROMANI DE LA TIBISCUM

Călin Timoc*

Cuvinte cheie: *fortificații, arhitectură, fundație, gropi, stâlpi, acoperiș, Dacia*
Schlagwörter: *Festungen, Architektur, Grund, Gruben, Balken, Dach, Dakien*

Surprinderea arheologică a succesiunii de fortificații de la Tibiscum – Jupa a oferit și date importante în legătură cu dependențele garnizoanei romane de aici.

Recunoscut ca un castru *geminaria*¹, datorită adăpostirii în interiorul său a unei garnizoane formate din mai multe trupe auxiliare, forma asimetrică a fortificației, pe axa nord-sud a influențat planul interior și în același timp dispunerea barăcilor față de clădirile principale din *latus praetori*.

La vărsarea Bistrei în Timiș, în apropierea intersecției principalelor drumuri imperiale, romanii au înființat cel mai puternic centru militar din Banat. Rolul unităților cantonate aici era de a apăra Poarta de Fier a Transilvaniei și capitala provinciei Dacia: Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa². Valoarea strategică a locului de pe valea Timișului este indicată și de prezența a mai multor caestre romane cu diferite faze de construcție, precum și a unor unități auxiliare, bine asociate pentru o defensivă activă.

1. A. *Castellum* de *cohors*;

1. B. Etape de construcție: o singură fază de pământ și lemn;

1. Dimensiuni: circa 60 x 60 m;

2. Unitatea de garnizoană: probabil un detașament din *legio IIII Flavia Felix* sau o unitate auxiliară: *cohors I Sagittariorum (quingenaria equitata)*³;

3. Descriere: Castrul mic de pământ (I), cum pare a fi el cunoscut din bibliografia de specialitate, este ridicat în perioada primului război dacic al lui Traian în punctul « Cetate » și are o viață foarte

scurtă dispărând într-un incendiu violent probabil la începutul celui de-al doilea război dacic sau poate în evenimentele militare din anii 107-108 când Banatul este atacat de sarmații iazygi. Atunci fortificația a fost distrusă prin incendiere.

Această primă fortificație de la Tibiscum a avut o durată scurtă, iar din planul interior nu cunoaștem mai nimic în afara câtorva gropi de stâlpi⁴, datorită distrugerilor și nivelărilor din epoca romană. Singurele elemente bine definite arheologic sunt urmele ce alcătuiesc sistemul defensiv: *berma* (1,25 m lățime) și *agger*-ul (2,75 m lățime), precum și cele două șanțuri de apărare de tip punic⁵.

4. Barăci: Datorită faptului că edificiile din interiorul castrului nu au putut fi identificate, profesorul univ. Doina Benea, care a cercetat această fortificație susține: „Castrul de pământ a avut toate elementele interioare construite din lemn. Stratul subțire de arsură neagră fără alte materiale în compoziție constituie un indiciu al acestui mod de construcție, deci erau construcții sub formă de barăci”⁶. Subscriem la situația indicată, cu precizarea că din punct de vedere a materialului constructiv, lipsa resturilor de țigle indică construcții interioare de tipul *hibernacula* sau „Winterwohnung”⁷ – baracă ușoară, fără fundație și cu acoperișul din stuf și șindrilă – gen de locuință care fără doar și poate a fost și modelul de casă pentru primii locuitori, în *vicus*⁸.

2. A. *Castellum* de trupă auxiliară;

2. B. Etape de construcție: o singura fază de existență, scurtă, din pământ și lemn;

1. Dimensiuni: circa 60 x 90 m;

2. Unitate de garnizoană: detașament din *cohors I Sagittariorum*⁹;

3. Descriere: Pe malul drept al Timișului, în prima jumătate a sec. II d.Hr., a mai fost ridicată

*Universitatea de Vest, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de Istorie, Bd. Vasile Pârvan nr. 4, 300220 – Timișoara, e-mail: ctimoc@litere.uvt.ro

1. Datorită complexității zonei – vezi Marcu 2005, 705 - cu mai multe fortificații romane, am preferat să ne abatem de la numerotarea consacrată a caestrelor de pe malul Timișului, pentru a putea arăta ordinea cronologică firească a evoluției lor.

2. Benea 1993a, 217.

3. Benea 1993a, 216-217.

4. Benea 1993a, 216.

5. Benea-Bona 1994, 30.

6. Benea 1993a, 216.

7. Baatz 1985, 147-154.

8. Timoc 2004, 379-381.

9. Ardeș 2004, 44.

o fortificație (pe locul viitorului *municipium Tibiscensium*), pentru apărarea drumului imperial încă o fortificație mică de pământ¹⁰. Dacă ne luăm după materialul monetar descoperit *in situ*, castrul pare a fi ridicat la începutul epocii lui Hadrian.

Elementele defensive ale fortificației sunt: un singur șanț de apărare *fossa fastigata* (lat de 4,80 m și o adâncime de 1,30 m), *agger* (3,50 m lățime), *berma* (0,70 – 1,00 m lățime) și *via sagularis* (2,50 m lățime)¹¹.

4. Barăci: În acest stadiu al cercetărilor datele sunt puțin suficiente pentru a accepta organizarea internă a acestui *castellum* propusă de arheologul de la Muzeul din Caransebeș¹². Cert este că și în cazul acestei fortificații stratul de cultură este foarte subțire semn că a avut o durată de utilizare relativ scurtă. Adrian Ardeț menționează: „Foarte puțin material arheologic a rezultat în urma răzuirii acestor suprafețe, pe care nu am reușit să surprindem fundațiile unor barăci. (...) peste mărul galben care acoperă primul nivel am reuși să identificăm o peliculă de 0,10 m de cenușă, cu urme de bărne posibil să fi reprezentat podeaua barăcii, peste care se află un strat consistent de 0,25 m de cărămizi arse sau sparte, urme de chirpici arse ce au fost folosit cu siguranță la unele locuințe”¹³. Această situație ne face să presupunem că și în cazul acestui castru (cărui A. Ardeț îi atribuie și o a doua fază de lemn?!) existau doar barăci ușoare, materialul tegular nu există în acest nivel, după părerea noastră, el aparține împreună cu chirpicul de la un nivel superior ce aparține deja așezării civile¹⁴.

3. A. *Castellum* de *cohors*;

3. B. Etape de construcție: Arheologic se cunosc două faze, una de pământ și lemn (I) care a fost în grabă transformată în una de piatră (II) la începutul domniei lui Hadrian, datorită stării excepționale din provincia Dacia. Faza de piatră a castrului mic de la *Tibiscum* – Jupa (II), conform cercetărilor arheologice întreprinse la această fortificație are și ea la rândul ei două faze distincte de existență¹⁵.

A. Faza de pământ și lemn: edificată în sistem Holz-Erde-Mauer;

1. Dimensiuni: 100 x 101 m;

2. Unitatea de garnizoană: *cohors I Sagittariorum*;

3. Descrierea: Fortificația mică de la *Tibiscum* are un sistem defensiv foarte bine cunoscut cu un *agger* (lat de 5 m), *berma* (1,20 – 1,30 m) și două șanțuri de apărare de tip *fossa punica* de 2,70 m

lățime și respectiv 3,50 m lățime¹⁶. În interior, la baza valului, era *via sagularis*, construită dintr-un strat de pietriș, lată de 3 – 3,10 m și gros de 15-20 cm, care înconjura tot castrul¹⁷.

Organizarea internă în această fază de existență a castrului a fost pusă în evidență odată cu identificarea principalelor drumuri: *via praetoria*, *via decumana*, *via principalis sinistra*, *via sagularis* dar și locul principiei (cu orientare sudică)¹⁸. Această orientare se pare a fost păstrată și în cazul fazei a doua a castrului¹⁹.

4. Barăci: Dintre barăcile castrului doar câteva au putut fi puse în evidență și nici una nu i se cunoaște planul integral.

În *praetentura dextra*, în cadrul cercetărilor arheologice din 1985, au fost observate barăci dispuse pe direcția est – vest. În secțiunea magistrală S I / 1989 – 1990, care a cuprins și existența primei fortificații de la *Tibiscum* (*castellum* I) au fost secționare pe lățime trei construcții de tip baracă din lemn și chirpici în *retentura dextra* (vezi fig. 2)²⁰.

a. *Centuria I*

Prima baracă a fost identificată la 9,50 m de zidul de incintă, fiind amplasată în apropierea *viei sagularis*. Un șir de gropi de stâlpi din lemn au fost sesizate la - 2,20 m adâncime. Distanța dintre aceste gropi este destul de mică: 1,5 – 1,70 m (M. 10,40 – 10,70; M. 11,70 – 12,00; M. 12,45 – 13,05; M. 13,65 – 14,05)²¹. La metrul 16,65 se încheie această baracă, fiind marginea exterioară, pusă în evidență de o groapă (0,50 m lățime) de implantare a unui perete din lemn. Doina Benea observa că aceste gropi de stâlpi au o dispunere simetrică, din 2 în 2 m și presupunea că ele ar putea proveni de la stâlpii de susținere a acoperișului²².

b. *Centuria II*

Distanța dintre această baracă și cea precedentă este relativ mică, existând un culoar de trecere îngust, de 1 m lățime, marcat de un strat de pietriș gros de 0,20 m²³.

Această baracă orientată la fel ca și *centuria* primă a apărut la 17,60 m de zidul de incintă și are o lățime de 7,50 m²⁴. Gropile de stâlpi apar la același nivel și identic grupate ca și la construcția

10. Ardeț 2004, 37-38.

11. Ardeț 2004, 44-45.

12. Benea 2004, 254.

13. Ardeț 2004, 44.

14. Benea 1995, 152.

15. Benea-Bona 1994, 31.

16. Benea-Bona 1994, 31-32.

17. Benea-Bona 1994, 32.

18. Benea-Bona 1994, 35.

19. Benea 1993b, 93.

20. Benea 1993b, 98.

21. Benea-Bona 1994, 35.

22. Benea 1993b, 98.

23. Benea 1993b, 98; Benea-Bona 1994, 35.

24. Benea-Bona 1994, 36.

anterioară (M. 18,50 – 1875; M. 20,75 – 21,00; M. 22,25 – 22,60; M. 23,20 – 23,50; M. 25,40 – 25,60)²⁵.

c. Centuria III

Spațiul dintre centuria 2 și centuria 3 a fost ocupat de o stradă interioară lată de 2,75 m, executată tot din pietriș și ușor bombată la mijloc²⁶. Baraca a treia apare la 28,85 m de zidul nordic de incintă și măsoară în lățime 6,20 m²⁷.

În planul general al fortificației tibiscense cercetările de până acum nu au oferit posibilitatea reconstituirii spațiului interior al barăcilor, dar după dispunerea acestor clădiri se poate observa în chip evident că ele corespund unei trupe *quingenaria equitata*, fapt confirmat și de descoperirile tegulare din castru cu ștampila C I S, ce corespund lui *cohors I Sagittariorum*²⁸. Lungimea unei centuria poate fi presupusă având în vedere mărimea castrului și traseul drumurilor interioare între 40 - 42 m.

Și aceste construcții de tip baracă sunt modeste, executate din lemn și chirpici în interior, chiar și cele din faza a doua, fapt confirmat și de descoperirile din *praetentura sinistra* cu ocazia săpăturilor din 2004 de la edificiul IV din castrul mare. Cu această ocazie am putut observa că sistemul de barăci este identic cu cel din *retentura*, definit de gropi de stâlpi din lemn cu o dispunere relativ simetrică, din aproximativ 2 în 2 m și care au fost distruse prin incendiere.

Conform tipului de trupă ce o reprezintă garnizoana tibiscensă ar trebui să existe în castru 8 barăci și 2 grajduri²⁹. Nu e exclus ca barăcile din *retentura* (1 și 3) late abia de 6, 20 m respectiv 6,50 m să fie *stabula* a celor 4 *turmae* de cavalerie, spațiu de altfel ocupat în majoritatea cazurilor de asemenea construcții într-un castru care adăpostește și escadroane de călăreți.

Deocamdată ceea ce putem concluziona este că toate aceste construcții din această fază sunt barăci simple, cu acoperiș din țiglă și, după cum indică datele stratigrafice, aveau încăperile divizate în camera dormitor și cea pentru arme și efecte³⁰.

B. Faza de piatră: construită pe același plan al vechii fortificații de pământ și lemn, cu incinta din *opus quadratum*;

1. Dimensiuni: identice ca în cazul fazei de pământ;

2. Unitatea de garnizoană: *cohors I Sagittariorum*;

3. Descrierea: Construcțiile modeste executate

din lemn și chirpici în interior, chiar și cele din faza a II-a, executate pe aceleași amplasamente, dovedesc prea puține diferențe între cele două etape constructive (cu excepția zidului de incintă din piatră, ridicat în grabă în 117-118 d.Hr.), susținea pe bună dreptate arheologul Doina Benea³¹.

4. Barăci: Totuși au existat câteva zone din castrul mic unde s-a modificat arhitectura barăcilor, după cum ne indică planul general de situație (rămas de la M. Moga) a cercetărilor în zona castrului mic³². Astfel, coroborând datele existente cu cele ale cercetărilor ulterioare efectuate în acest areal de Richard Petrovsky³³ și Doina Benea putem susține o ameliorare a arhitecturii unei barăci existente în *retentura sinistra*. Presupunem apartenența ei la faza a doua tocmai pentru că este suprapusă această *centuria* de o alta aparținând deja castrului mare.

Din punct de vedere al orientării această baracă păstrează amplasamentul primei faze, adică *per scamna*, având locuința centurionului mărginită la nord de *via sagularis* a laturii nordice a castrului mic.

Bănuim că intrările în contuberniile acestei barăci erau orientate spre est, unde clădirea era mărginită de un drum interior, gros de circa 0,25-0,30 m, identificat sub edificiul cu absidă, învecinat („clădirea II” - aparținând castrului mare)³⁴.

Lungimea centuriei, probabil în „formă de L”, judecând după aspectul „apartamentului centurionului” este de aproximativ 34 - 35 m, iar lățimea ei este în jur de 6,50 m, doar în zona locuinței centurionului – bine definită de un soclu de piatră de râu, lat de 0,35 m (plan pătrat al încăperii) lățimea ajunge la 7,5 m (vezi fig. 4).

Îmbunătățirea confortului în cazul încăperii centurionului prin reconstruirea ei a fost constatată și în castrul de la Oberaden unde Dietwulf Baatz observa că trecerea de la *hibernacula* (baraca ușoară) la baraca clasică, cu o bază mai solidă a pereților de chirpic debuta cu reamenajarea „apartamentului centurional”³⁵.

Împărțirea în *contubernia* a acestei barăci poate fi doar intuită, datele stratigrafice lipsind în totalitate. Dacă socotim însă că din lungimea totală cca. 35 m, 7,5 m era rezervată apartamentului centurionului, iar acesta ocupa conform preceptelor Pseudo-Hyginiene de 2 ori suprafața unui dormitor soldătesc³⁶, ne rămân în jur de 27,5 m pe care trebuie să-l împărțim la aprox. 3,3, rezultând în final cam 8 încăperi.

25. Benea 1993b, 98; Benea-Bona 1994, 36.

26. Benea-Bona 1994, 36.

27. Benea 1993b, 98.

28. Benea 1993b, 99.

29. Davison 1989, 476.

30. Benea 1993b, 99.

31. Benea 1993b, 89; Benea-Bona 1994, 36.

32. Benea-Bona 1994, fig. 3.

33. Bona *et alii* 1982, 320.

34. Benea 1999, fig. 20.

35. Baatz 1994, 110.

36. Pseudo-Hyginus, *De munitionibus castrorum*, 1.

Un *contubernium* măsoara în cazul castrului mic de piatră 3,3 x 6,5 m, la care putem adăuga un pridvor de cca. 1 m lățime.

Nu excludem posibilitatea ca o altă baracă geamănă să fi fost ridicată vis-a-vis de această *centuria*, aproape de latura dinspre răsărit a castrului mic.

4. A. *Castellum* de *numerus* ?;

4. B. Etape de construcție: o singură fază de lemn de relativ scurtă durată de funcționare;

1. Dimensiuni: necunoscute (aprox. aria de sud a castrului mare de la Tibiscum, în afara castrului mic);

2. Unitatea de garnizoană: *numerus Palmyrenorum Tibiscensium*;

3. Descriere: Un *castellum* contemporan cu castrul mic de pământ și de piatră (II) și ridicat în vecinătatea sudică a acestuia a fost castrul de pământ (III), atribuit lui *numerus Palmyrenorum* și identificat pentru prima dată de profesor Doina Benea³⁷.

Sistemul defensiv al acestei fortificații se compune din *agger* lat de 6,25 m (nivelat ulterior datorită construirii castrului mare, care înglobează cele două fortificații precedente), o bermă și un prim șanț de apărare de 2,50 m lățime și 1 m adâncime³⁸. *Via sagularis* a fost identificată pe latura de vest (3,25 m lățime și 0,15 m grosimea stratului de pietriș).

4. Barăci: Câteva informații despre organizarea interiorului acestei fortificații au fost culese cu ocazia cercetării arheologice sistematice a clădirii comandamentului castrului mare.

a. *Centuria I*

Într-un raport de săpătură Doina Benea nota: „Au fost continuate cercetările inițiate la vest de principia unde a fost trasată pe direcția nord-sud, o secțiune cu dimensiunile de 12 x 2 m. A fost surprinsă stratigrafia cu această ocazie, fiind secționată *via decumana*, la care au fost identificate trei faze de refacere (ultimele două aparținând castrului mare). Totodată, la nivelul castrului III (de pământ) contemporan cu castrul mic din piatră, au fost descoperite la nord de *via decumana* - faza I urmele unei barăci din bârne de lemn, cu podea de mortar (baraca a fost dezvelită pe o lungime de 6,25 m (apare la adâncimea de 1,80 - 1,85 m) ”³⁹.

b. *Centuria II*

O altă baracă asemănătoare a fost dezvelită sub *agger*-ul castrului mare, latura răsăriteană, în

vecinătatea bastionului nordic a porții *praetoria*. De asemenea această baracă orientată est-vest are un nivel de călcare indicat de o podea de mortar groasă de 0,03 m și planul ei patrulater este indicat de o rețea de rânduri de gropi de stâlpi din lemn de aproximativ 0,15 – 0,20 m diametrul pe o lungime doar de circa 8 m (la – 1,70 m adâncime), ea fiind distrusă în mare parte de un incendiu provocat probabil intenționat pentru a permite ridicării castrului mare de la Tibiscum⁴⁰.

Din păcate în stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem mărimea castrului de pământ (III) și din această cauză nu putem face prea multe observații privind organizarea internă a acestui castru. Despre barăcile din acest sector, „atinse” de săpăturile noastre arheologice putem spune că sunt niște construcții foarte solide (cu o rețea deasă de gropi de stâlpi din lemn), spațiul locuibil fiind bine izolat de umezeală cu un strat de mortar din var⁴¹.

5. A. *Castellum* de trupe auxiliare;

5. B. Etape de construcție: una singură. Fortificația edificată direct în piatră prezintă două subfaze de existență, ambele marcate de modificări constructive a planului interior (datorită schimbării efectivului garnizoanei).

1. Dimensiuni: (175 x 230 m)⁴²;

2. Unitățile de garnizoană: *cohors I Sagittariorum*, *numerus Palmyrenorum Tibiscensium* și *numerus Maurorum Tibiscensium*;

3. Descriere: Problema construirii unui castru mai mare la Tibiscum s-a pus odată cu venirea în timpul împăratului Antoninus Pius, a unui contingent de mauri în cadrul garnizoanei de la vărsarea Bistrei în Timiș.

Castrul îngloba cele două *castella* mai mici și cuprindea în prima fază în garnizoana sa *cohors I Sagittariorum*, *numerus Palmyrenorum Tibiscensium* și *numerus Maurorum Tibiscensium*. Aceste unități termină ridicarea castrului în 165 d.Hr. după cum ne indică o inscripție onorifică ridicată în cinstea împăratului Marcus Aurelius și pusă în *basilica* clădirii comandamentului. În a doua fază de existență, care începe odată cu epoca lui Septimius Severus, în cadrul garnizoanei apar modificări substanțiale de efectiv, locul cohorții de *sagittari (quingenaria equitata)* este luat de o cohortă mult mai mare ca număr de soldați, *cohors I Vindellicorum* ∞ *equitata*, situație ce a generat cu siguranță căutarea unor noi soluții de organizare a spațiului locativ interior⁴³.

40. Timoc 2003, 169.

41. Benea et alii 2004, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>.

42. Benea-Bona 1994, 38.

43. Benea-Bona 1994, 39.

37. Benea-Bona 1994, 36-37.

38. Benea-Bona 1994, 37.

39. Benea 1998, 67.

Sistemul defensiv al acestei fortificații din piatră (*opus incertum*), chiar dacă cuprinde pe anumite laturi vechile sisteme de apărare, este mult îmbunătățit. Pe latura vestică a fost surprins un *agger* de 5,50 m, un zid de incintă din piatră (1,40-1,50 m lățime, cu un parament de blocuri fasonate la exterior și emplecton ca umplutură) implantat pe panta exterioară a valului de pământ, o *berma* lată de 1,25 – 1,50 m și un șanț de apărare lat de 7,75 m cu o adâncime de 1,50 m⁴⁴.

4. Barăci: În privința organizării interne a castrului datele sunt destul de sumare și în acest caz, în afară de *principia*, cercetată arheologic integral, mai cunoaștem planimetria a patru edificii (toate din piatră) din *praetentura dextra*.

a. Centuria I

Cea mai importantă clădire pentru discuția noastră și singura de altfel care arhitectural seamănă a baracă este edificiul III și care a apărut pe latura de nord a castrului, aproape de *porta principalis sinistra*. Dimensiunile clădirii construite din piatră de râu și mortar sunt de 34 x 6,40 m, iar zidurile sunt groase de 0,80 m.

Marius Moga este cel care a dezvelit edificiul, din păcate însă nu se cunoaște de la el nici o informație stratigrafică. După planul clădirii s-a constatat că pe latura de vest erau șase intrări, cu o lățime ce variază între 1,00 - 0,80 m. Ele se află la distanțe egale una de cealaltă cu excepția primelor două care se află la 1 m dispuse, fapt ce sugerează că la capătul nordic se găsește un spațiu mai mare ce ar putea fi apartamentul ofițerului (*decurio*)⁴⁵. Nu avem informații despre împărțirea în *contubernia* a acestui edificiu cu fundație din piatră, dar după forma arhitecturală pare a fi o baracă a unei *turmae*. Suntem în măsură să precizăm totuși că fațada cu intrările în camerele soldaților se afla orientată spre apus. Cu siguranță este și faptul că această baracă mai avea o alta vis-a-vis, urme de ziduri de la această construcție ar putea fi cele apărute în interiorul spațiului dintre cazarmă și *via principalis* a castrului mare. Acest fel de dispunere este rezultatul unui mod specific de funcționare a barăcilor, prin construirea unor perechi de construcții așezate față în față și închizând un culoar între porticele lor⁴⁶.

O problemă foarte importantă dar imposibil de lămurit fără informații de ordin stratigrafic sau arheologic este momentul în care au fost ridicate aceste barăci și a cărei unități de infanterie le aparține. După datele epigrafice provenite din ruinele clădirilor de sec. III d.Hr., cei care au

ocupat acest spațiu din castru au fost arcașii călăreți din *numerus Palmyrenorum Tibiscensium*⁴⁷.

Baraca cu ziduri de piatră (0,65 m lățime) cu șase intrări (0,8 – 1 m lățime „ușile”) ridicată peste cea cu apartamentul centurionului ușor deviat poate fi catalogată după normele arhitecturii cazone romane ca fiind o baracă tipică pentru o turmă de cavalerie⁴⁸. Comandantul celor două *turmae* (în total 48 de cavaleriști cazați într-o baracă) avea de obicei camera cea mai spațioasă. Din această cauză propunem împărțirea în *contubernia* a construcției dispunând o încăpere mai mare în partea de nord a edificiului. Richard Petrovsky unul dintre arheologii care au participat la dezvelirea cazarmii, este de părere că soldații cazați aici erau cei aflați de gardă, probabil la *porta sinistra* și la edificiile aflate în colțul de N-E a castrului mare⁴⁹.

Planul acestei barăci (edificiul III) este unul simplu cu un pridvor larg de 2 m, marcat cu o colonadă elegantă (vezi fig. 5). Au fost identificate la prelungirile zidurilor ce încadrează spațiul verandei bazele din cărămidă (0,80 x 0,80 m) ale porticului⁵⁰. După felul cum arată cazarma călăreților (orientată *per scamna*) se încadrează în tipul Davison L⁵¹. Analogii pentru acest gen de baracă putem oferi din castrul de la Hod Hill (*retentura sinistra*)⁵² sau Oberstimm (*praetentura dextra*)⁵³.

b. Centuria II

O construcție (edificiul IV) cu un plan asemănător unei barăci a fost ridicată cândva în sec. III în locul *agger*-ului pe segmentul răsăritean al incintei castrului mare, între bastionul nordic al porții *praetoria* și porții castrului mic. Din săpăturile efectuate în 1999 la acest edificiu - cercetat inițial de arheologul Marius Moga în 1964 – am observat că zidul de incintă este dublat pe interior (la 2 m distanță de el) de traiectul zidului răsăritean al cetății trecând și peste un turn de curtină dezafectat⁵⁴. Chiar dacă acest zid susține pe aproape toată distanța dintre porți incinta și drumul de rond al castrului mare, edificiul nu ocupă întreaga zonă, după cum au demonstrat săpăturile arheologice din 2002 și 2003⁵⁵. Lungimea lui este de 58,6 m și are doar trei încăperi mari și nu cinci cum indicau vechile planuri de situație⁵⁶. Același lucru îl indică

44. Benea-Bona 1994, 38-39.

45. Benea-Bona 1994, fig. 23.

46. Gudea-Landes 1981, 248.

47. Piso-Benea 1999, 105-106.

48. Johnson 1987, 194.

49. Bona *et alii* 1982, 318 -319.

50. Benea-Bona 1994, 52.

51. Davison 1989, 268.

52. Davison 1989, 466.

53. Davison 1989, 471.

54. Benea *et alii* 2000, 47.

55. Timoc 2004, 166.

56. Benea-Bona 1994, fig. 3.

și o mai veche fotografie aeriană⁵⁷, făcută castrului tibescens (vezi fig. 3). Lățimea maximă a edificiului este de 4,75 m, zidurile ce formează planimetria clădirii sunt din piatră de râu legate cu mortar și au o grosime ce oscilează între 0,65 – 0,60 m (fig. 6).

În partea nordică clădirea prezintă pe latura scurtă un portic, iar încăperea ce se deschide aici este una pardosită cu un strat gros de *cocciopesto* (0,15 m) și dotată cu un sistem de încălzire cu *hypocaustum*, ceea ce sugerează o destinație mai specială⁵⁸.

La celelalte două încăperi accesul se făcea dinspre *via sagularis* a castrului mare printr-un pridvor lat de 1,5 m, pavat cu dale de cărămidă, pe care l-am identificat în săpătura din 1999 (fig. 7 – 8).

Materialul arheologic descoperit în aceste încăperi este foarte sărac (și datorită faptului că zona a fost complet excavată de M. Moga în 1964)⁵⁹.

O analogie interesantă la acest tip de clădire întâlnim la *villa rustica* din Valea Chintăului, fapt ce sugerează caracterul utilitar al acestui edificiu⁶⁰.

c. Centuria III

O clădire ridicată paralel cu edificiul IV, despărțită de acesta doar de *via sagularis* (care are o lățime de 6 m) are două faze distincte după cum am putut observa în stratigrafia verticală. Cele două faze se disting practic prin diferența dintre nivelul de călcare și faptul că în ultima fază de existență a clădirii ea este pardosită în interior cu dale de cărămidă. Și stradela dintre cele două construcții (*via sagularis*) are cel puțin două faze de refacere.

În acest stadiu al cercetărilor nu se pot indica dimensiunile clădirii, ea fiind doar parțial secționată. Am putut totuși observa că zidul estic era ridicat pe o fundație de nisip și pietriș de 0,40 m grosime și un soclu din două rânduri de piatră de râu legate cu pământ, sistem de zidărie întâlnit doar la construcțiile de tip baracă.

Podeaua interioară de cărămizi a fost identificată la 0,50 m adâncime, pe o suprafață de 4 m, iar deasupra ei au fost descoperite trei capete de statuete feminine din lut, ceea ce indică o locuire intensă în zonă probabil fiind în antichitate un *lararium*.

Din punct de vedere al disponerii edificiilor de tip baracă, atât în cazul castrului mic cât și a castrului mare avem orientarea clasică *per striga*, tipul Davison A, cu specificația că în *praetentura* castrului (datorită faptului că la Tibiscum aceasta este latura cea mai lungă) existau pe fiecare din *latus*

cel puțin două șiruri de barăci, față de un singur șir pe care îl întâlnim la caestrele *tertiata*, obișnuite. Poate tocmai din această cauză sunt preferate în cadrul planului interior barăcile simple drepte, tipul Davison L, pentru a nu îngusta spațiile de trecere dintre clădiri.

Pentru a avea o ordine interioară în cadrul garnizoanei se pare că unitatea de palmyreni a fost cantonată în locul fostului castru mic, mai exact în *praetentura sinistra* castrului mare, maurii probabil în *retentura sinistra*, iar vindelicii în *latus dextrum* atât în *praetentura* cât și în *retentura*.

În concluzie se poate observa că extinderea treptată a suprafeței fortificației tibescense s-a produs în urma mării efectivului garnizoanei romane. Dezvoltarea sistemului defensiv și stabilizarea unităților militare în castrul de pe malul stâng al Timișului au atras după sine îmbunătățirea condițiilor de trai din fortificație, ce pot fi recunoscute prin clădirile existente în interior, în afară de magazii, grajduri și barăci; este de vorba de băi, temple și alte edificii monumentale.

Complexitatea planului interior al fortificației de la Tibiscum, în sec. III d.Hr., se datorează și structurii garnizoanei formată din efective diverse de pedestrași și escadroane de cavalerie⁶¹.

ÜBER DIE SOLDATENBARACKEN DER RÖMISCHEN GARNISON VON TIBISCUM

(Zusammenfassung)

Die Baracken des römischen Militärzentrums von Tibiscum wurden mehrmals in archäologischen Forschungen angetroffen, doch niemals klar analysiert und sehr selten anhand ihrer Pläne besprochen.

Schwierig zu erkennen sind die Baracken der ersten Phasen der Lager von Tibiscum: das *castellum* (60 x 60 m) und das kleine Lager (101 x 100 m) wurde wegen der Brandschicht der Zerstörung uniformiert.

Nach dem Jahr 165 n.Chr., als das große Lager in Funktion war, haben die Einheiten die Festung besetzt, ihr Wohnungsareal aufgenommen und gut entwickelt.

Es scheint, dass das große Lager zwei verschiedenen Phasen hatte: eine als Garnison aus NPT, NMT und coh. I Sag. (insgesamt nicht mehr als 1500 Soldaten) und eine spätere Etappe mit

57. Ardeț 2004, fig. 10.

58. Timoc 2004, 166.

59. Moga 1964, 386-387.

60. Alicu 1994, 549, 551.

61. Timoc 2005, 239.

NPT, NMT und coh. I Vind. (insgesamt ungefähr 2000 Milites). Die Baracken bringen mit sich selbst ein besseres Verständnis der zwei Phasen. Man bemerkt leicht eine neue Orientierung des Eingangs in die Centuria, und eine Erhöhung der Anzahl von Kavalleristen mit der Bildung der Garnison.

Der Anzahl der bekannten Baracken ist nicht groß, aber bis jetzt man kann leicht bemerken, dass mehrere Gebäude in den letzten Jahrzehnten in der Platz der Agger gebaut wurden. Bei Tibiscum ist bis jetzt die erste Steinkaserne einer Equites-Truppe in Dakien bekannt.

BIBLIOGRAFIE

Alicu 1994,
D. Alicu, Cercetări arheologice la Cluj-Napoca, villa rustica din Valea Chităului. Campaniile 1990-1992. *ActaMN*, 31, 1 (1994), 539-569.

Ardeț 2004,
A. Ardeț, C. Ardeț, *Tibiscum. Așezările romane*, Cluj-Napoca (2004).

Baatz 1985,
D. Baatz, *Hibernacula. Germania*, 63/I (1984), 147 - 154.

Baatz 1994,
D. Baatz, *Bauten und Katapulte des Römischen Heeres*. Serie: Mavros XI, Stuttgart, (1994).

Benea 1993a,
D. Benea, Castrul mic de la Tibiscum. *SIB*, XVI (1993), 91 - 108.

Benea 1993b,
D. Benea, Castrul de pământ (I) de la Tibiscum. *Banatica*, 12.I (1993), 213 - 218.

Benea 1995,
D. Benea, Orașul antic Tibiscum. Considerații istorice și arheologice. *Apulum*, XXXII (1995), 149 - 173.

Benea 1998,
Doina Benea, Tibiscum - Jupa (raport de săpătură). *Cronica Cercetărilor arheologice campania 1997, a XXXII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Călărași, 20-24 mai* (1998), 67.

Benea 1999,
D. Benea, Archäologische Forschungen auf dem Limes der Dacia Apulensis, 1983 - 1994. *Limes Zalău* (1999), 171 - 186.

Benea 2004,
D. Benea, Note de lectură (II). *PB*, IV (2004), 251-262.

Benea et alii 2000,
D. Benea, C. Timoc, M. Crînguș, S. Regep, Iaz, com. Obreja, jud. Caraș-Severin, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 1999*, Deva, Cimec (2000), 47.

Benea et alii 2004,
D. Benea, C. Timoc, S. Regep, D. Micle, G. Socol, M. Popescu,

Șt. Agotici, Jupa, mun. Caransebeș, jud. Caraș-Severin [Tibiscum]. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, Campania 2003, Cluj, Cimec, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>

Benea-Bona 1994,
D. Benea, P. Bona, *Tibiscum*, București (1994).

Bona et alii 1982,
P. Bona, R. Petrovszky, M. Petrovsky, TIBISCVM - Cercetări arheologice, I. (1976-1979). *ActaMN*, XIX (1982), 311 - 330.

Davison 1989,
D. P. Davison, *The Barracks of the Roman Army from the 1st to 3rd Centuries A.D., A comparative study of the barracks from fortresses, forts and fortlets with an analysis of building types and construction, stabling and garrisons*, (Part I+II+III), BAR, International Series 472, Oxford (1989).

Gudea-Landes 1981,
N. Gudea, A. Landes, Propuneri pentru o reconstituire grafică a castrului roman de la Buciumi. III. Barăcile. *ActaMP*, V (1981), 247 - 271.

Johnson 1987,
A. Johnson, *Römische Kastelle des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. in Britannien und in den germanischen Provinzen der Römerreiches*, Mainz am Rhein, (1987).

Marcu 2005,
F. Marcu, „Geminaria castra” in Dacia. *Limes Pecs* (2005), 703 - 711.

Moga 1964,
M. Moga, TIBISCUM. Raport preliminar asupra cercetărilor din 1964. *Sesiunea de Comunicări Științifice a Muzeelor de Istorie*, I, București (1971), 383 - 395.

Piso-Benea 1999,
I. Piso, D. Benea, Epigraphica tibiscensia. *ActaMN*, 36, I (1999), 91 - 107.

Timoc 2003,
C. Timoc, Jupa, mun. Caransebeș, jud. Caraș Severin [Tibiscum], *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, Campania 2002, Covasna, Cimec (2003), 169.

Timoc 2004,
C. Timoc, Jupa, mun. Caransebeș, jud. Caraș Severin [Tibiscum], *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2003*, Cluj-Napoca, Cimec (2004), 166.

Timoc 2005,
C. Timoc, Despre cultul Eponei la Tibiscum. *Banatica*, 17 (2005), 235 - 245.

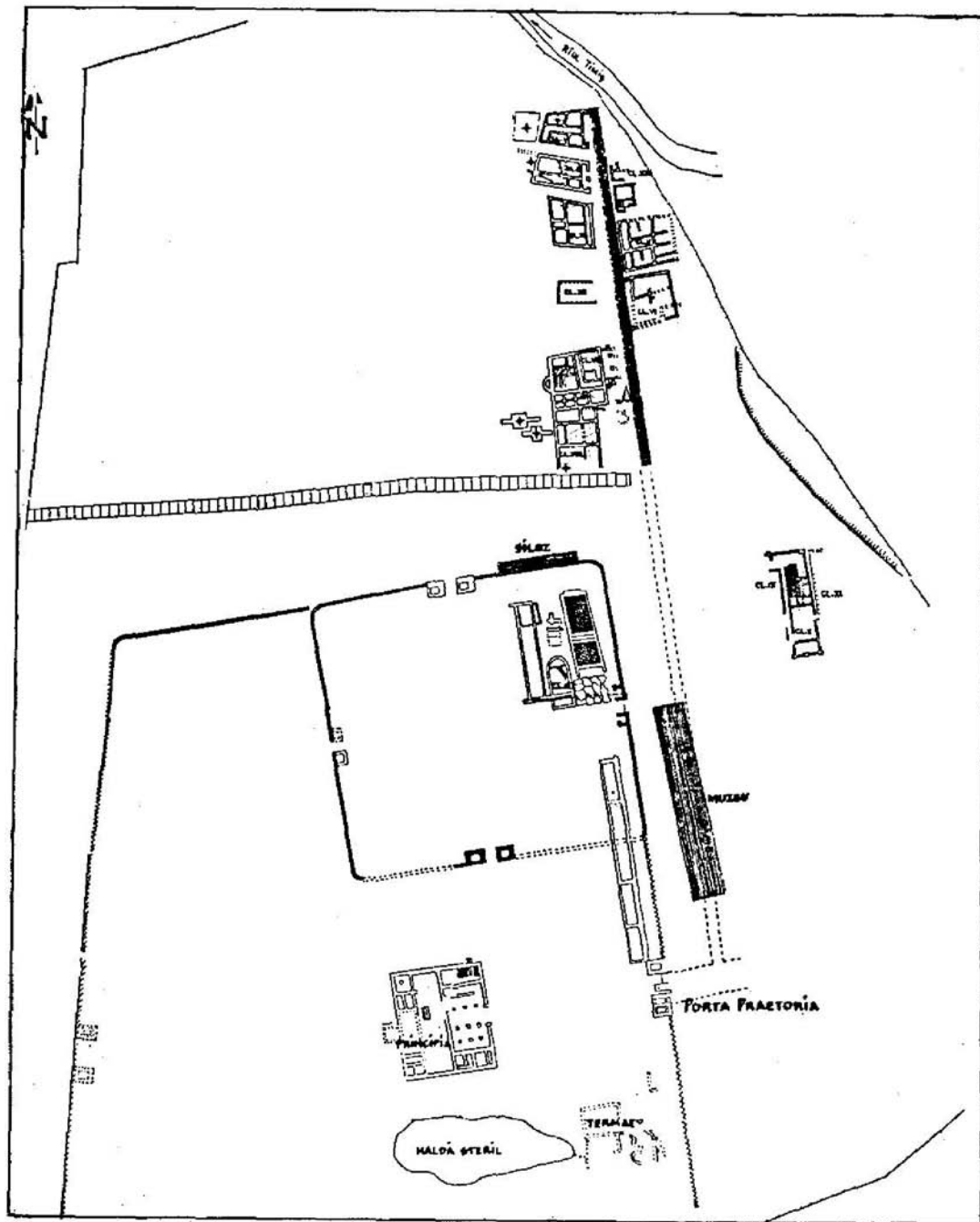

Fig. 1 – Planul general al rezervației arheologice de la Tibiscum – Jupa (după Benea-Bona 1994, fig. 2) / Plan der archäologischen Reservation von Tibiscum – Jupa (nach Benea-Bona 1994, fig. 2).

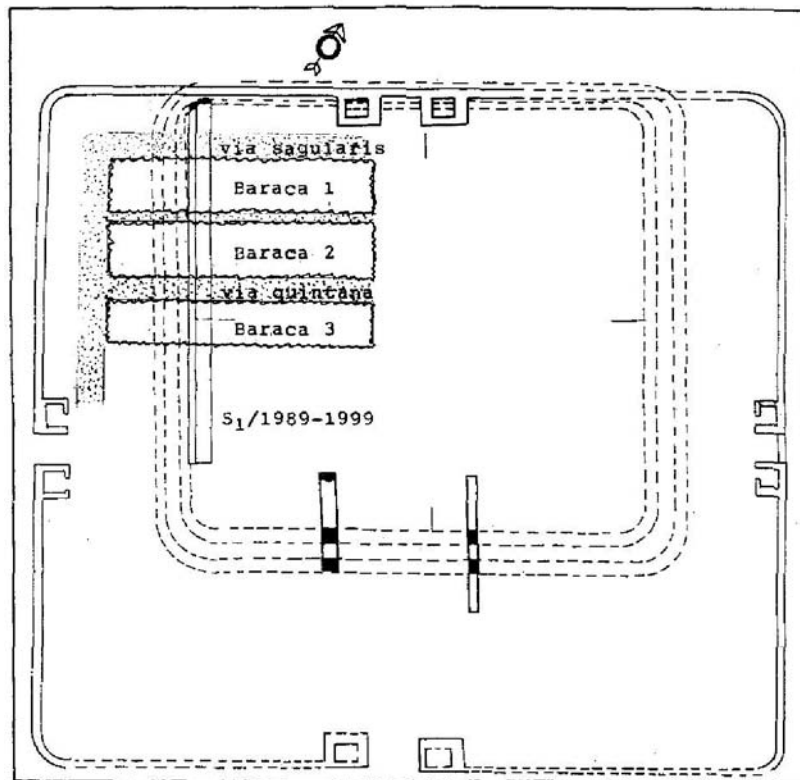

Fig. 2 – Barăcile din retentura castrului mic, faza de lemn (propunerea noastră de planimetrie, după informațiile arheologice existente, vezi Benea 1993a, 106) / Die Baracken aus der retentura des kleinen Lagers, Erdphase (unsere Bearbeitung der Planimetrie nach heutigen archäologischen Daten, vgl. Benea 1993a, 106).

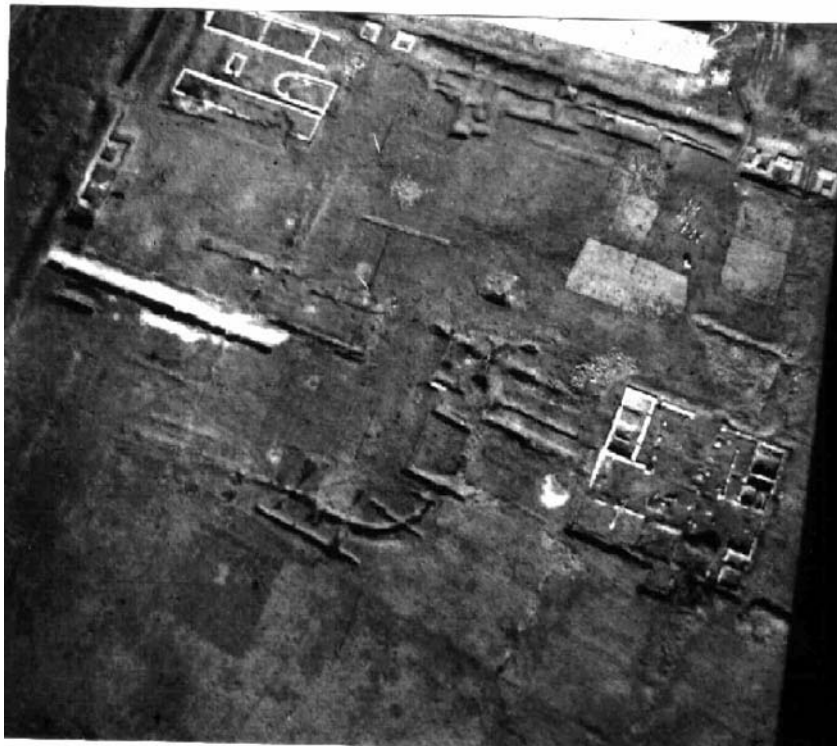

Fig. 3 – Fotogramă aeriană asupra zonei castrului mic de la Tibiscum (după Ardeț 2004, fig. 10) / Luftaufnahme der Zone des kleinen Lagers von Tibiscum (nach Ardeț 2004, Abb. 10).

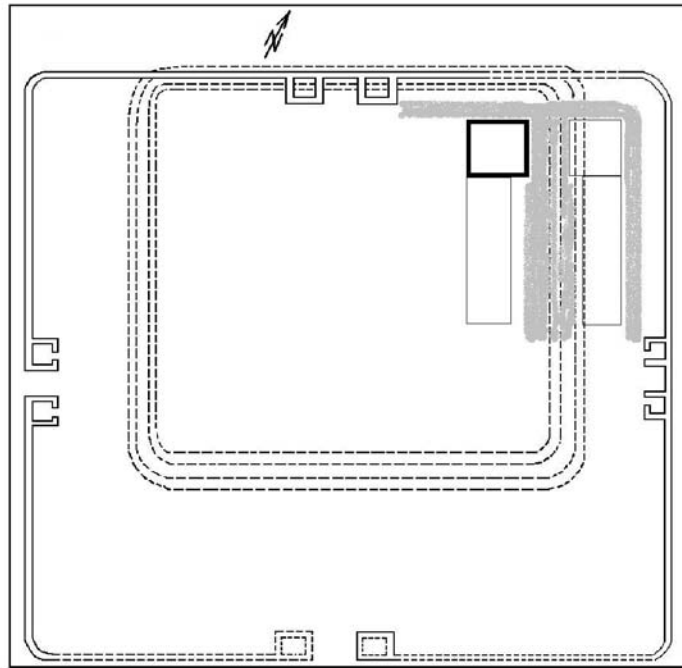

Fig. 4 – Barăcile din faza de piatră a castrului mic (prelucrarea noastră după datele arheologice existente, vezi Benea-Bona 1994, fig. 23) / Die Baracken der Steinphase des kleinen Lagers (unsere Bearbeitung nach heutigen archäologischen Daten, vgl. Benea-Bona 1994, Abb. 23).

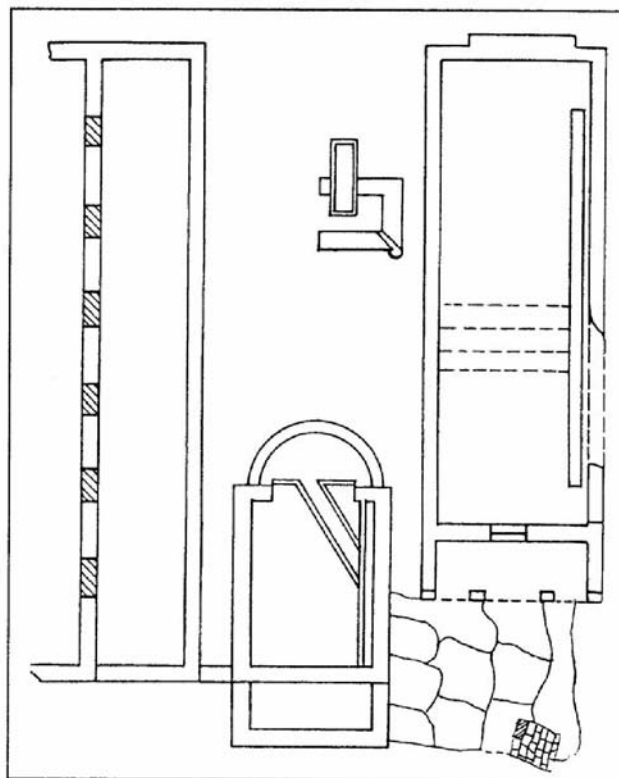

Fig. 5 – Clădirile de piatră din colțul nord-estic al castrului mare de la Tibiscum (după Benea-Bona 1994, fig. 23) / Die Steingebäude von der Ecke des grossen Lagers von Tibiscum (nach Benea-Bona 1994, Abb. 23).

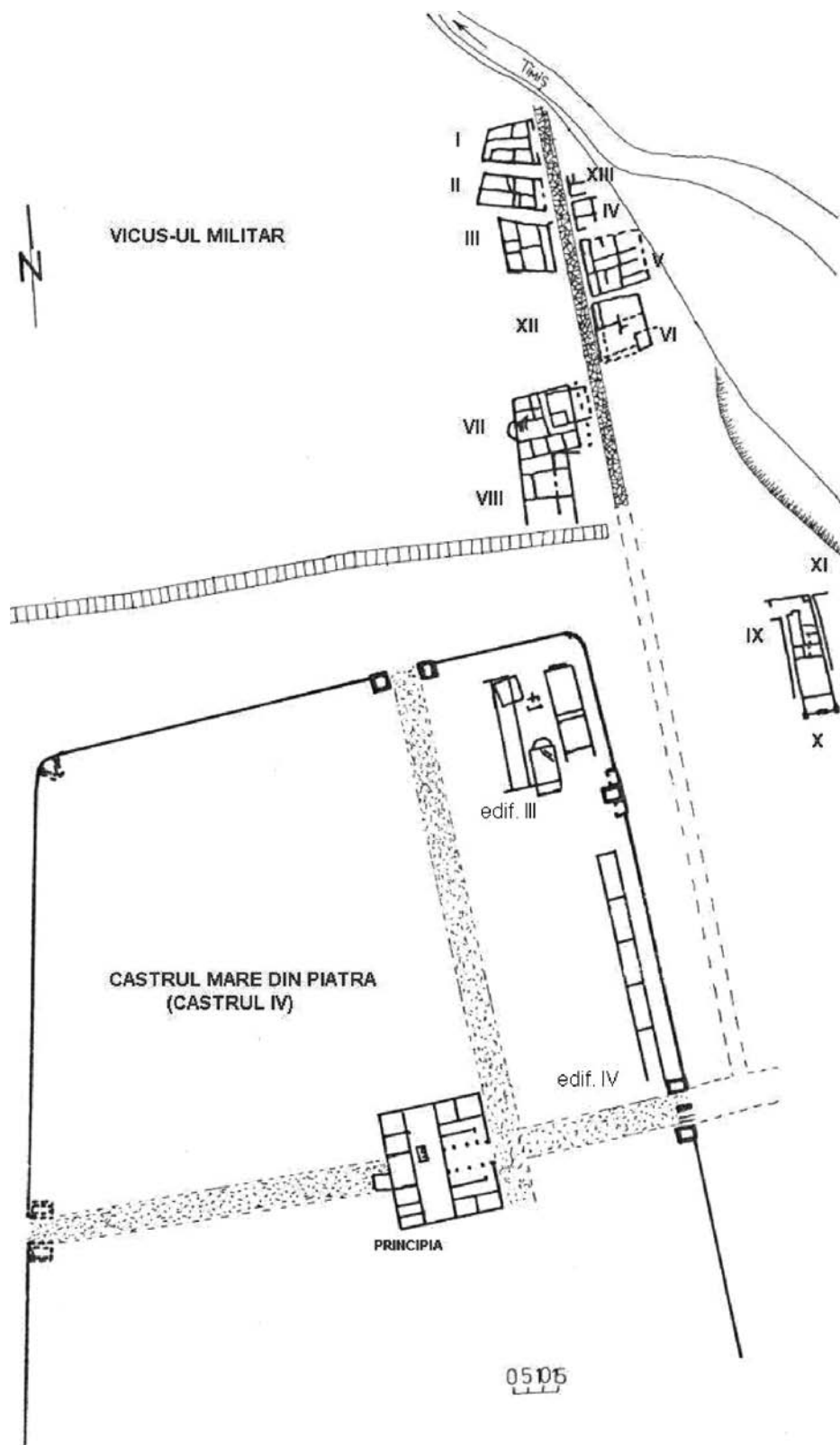

Fig. 6 – Planul general al castrului mare (IV) de la Tibiscum cu edificiile cunoscute drept barăci (după <http://www.tibiscum.uvt.ro>) / Generalplan des großen Lagers von Tibiscum mit Gebäuden, die als Baracken bekannt waren (nach <http://www.tibiscum.uvt.ro>).

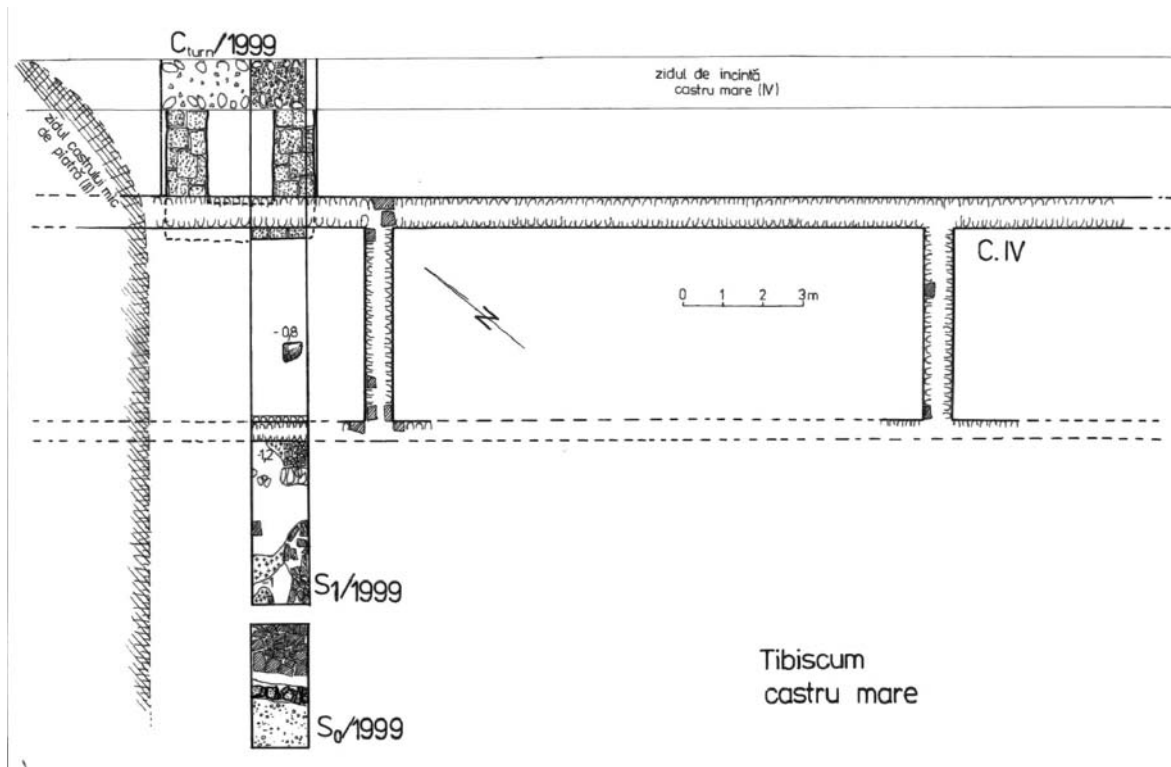

Fig. 7 – Planul orizontal al săpăturilor din 1999 la edificiul IV din castrul mare de la Tibiscum (cercetări inedite C. Timoc, vezi <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCCA1999/cd/index.htm>) / Horizontalplan der Ausgrabungen aus dem Jahr 1999 bei Gebäude IV des großen Lagers von Tibiscum (unveröffentlichte Forschungen C. Timoc, s. <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCCA1999/cd/index.htm>).

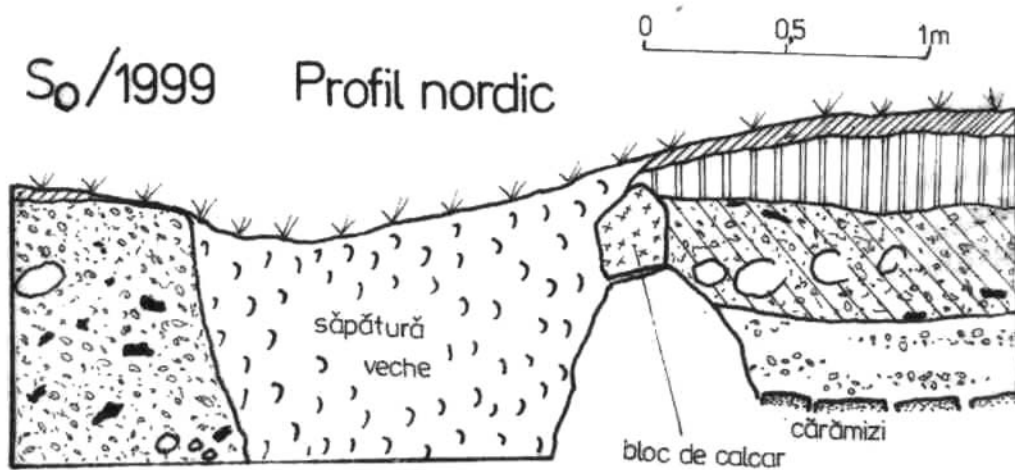

Fig. 8 – Stratigrafia din dreptul porticului edificiului IV din castrul mare (IV) de la Tibiscum (cercetări inedite C. Timoc, vezi <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCCA1999/cd/index.htm>) / Stratigraphie bei dem Porticus des Gebäudes IV des großen Lagers von Tibiscum (unveröffentlichte